

INTRODUCCIÓ

Direcció de l'Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2015

Al llarg de les successives edicions d'aquest Anuari de l'envelliment des de la seva creació el 2008, no hem deixat de costat l'oportunitat de remarcar la importància de les dades. Les dades sociodemogràfiques sobre l'envelliment i el que significa envellir en el context del conjunt de la població en l'àmbit del propi país i en l'àmbit mundial. Les dades ens ajuden a interpretar el que tenim, a projectar el que vindrà i a visualitzar i preveure els reptes i les oportunitats que hauríem d'aconseguir. El conjunt de persones i grups de diferents edats que integren la nostra societat ha de ser un conjunt harmònic i sostenible en el qual el dret a la salut, a l'educació, a la seguretat i, en definitiva, a viure una vida digna allunyada de la pobresa, la penúria o l'abús sigui assolible per tothom. En aquest context, els grups que presenten o poden presentar algun nivell de vulnerabilitat, han de ser protegits per l'Estat i les seves institucions de forma explícita. Quant al grup que ens ocupa aquí, les persones grans, les dades demogràfiques ens diuen que al final d'aquest segle haurà augmentant de forma molt important, perquè la proporció de persones de 60 anys i més ha anat augmentant de forma més ràpida que la de qualsevol altre grup de població. Referent a això, i des d'una perspectiva mundial, l'informe de 2015 *Global AgeWatch Index Report* (produït per HelpAge International), indica que en aquests moments al món hi ha 901 milions de persones de 60 o més anys, és a dir, el 12% de la població mundial. En el cas d'Europa i en termes de percentatges, aquest és el doble en aquest moment, ja que el 24% de la seva població té 60 o més anys. Per la seva banda, les projeccions per a Europa són del 34% el 2050 i del 35% el 2100. En aquest context, Espanya és un dels països de la Unió Europea amb una xifra més alta de persones grans, al costat d'Alemanya, França, Itàlia i el Regne Unit.

Segons l'informe de les Nacions Unides titulat *World Population Prospects, The 2015 Revision*, la projecció de les Nacions Unides per al proper segle es triplica per a les persones de 60 i més anys, i es multiplica per 7 per a les de 80 i més anys. L'envelliment de la població com a fenomen mundial està relacionat amb el declivi de la fertilitat i l'augment de l'expectativa de vida. D'acord amb la situació actual i les projeccions de futur, el nombre de persones grans al món s'espera que serà d'1,4 bilions el 2030 i 2,1 bilions el 2050, i podria augmentar a 3,2 bilions el 2100. Així doncs, i encara tenint en compte la cautela necessària amb aquest tipus de dades, sembla que l'augment de la població de 60 i més anys a curt i mitjà termini és inevitable, atès que les cohorts pertinents són vives. En aquest context, les Nacions Unides aporten dades sobre l'efecte de l'envelliment de la població en el nombre de treballadors per jubilat, mesurat a partir del coeficient potencial o nombre de persones de 20 a 64 anys dividit pel nombre de persones de 65 anys i més, per destacar la importància de l'envelliment de la població en la pressió fiscal i política amb què els sistemes d'atenció de salut i de protecció social podrien enfrontar-se en un futur no gaire llunyà. Els països africans tenen un coeficient potencial de 12,9, un dels més alts, i el Japó, amb una puntuació de 2,1, un dels més baixos dels països del món; Europa i l'Amèrica del Nord estan en 4 o per sota de 4, encara que hi ha set països europeus que estan per sota de 3,

i hi ha una projecció per a 2050 per sota de 2 per a 24 països europeus (United Nations, 2015, pàg. 7).

Ara es viu molt més temps: en part això és a causa de les millores en la salut, i per això l'esperança de vida ha augmentat. Referent a aquesta qüestió, al número de la revista mèdica *The Lancet* de 27 d'agost de 2015¹ es recullen les conclusions de l'estudi titulat «Global Burden of Disease (GBD)», sobre el cost global de la malaltia; i s'analitza i compara el període 1990-2013 en diferents països del món: s'indica que durant aquest període, l'expectativa de vida al món en general va augmentar més de 6,2 anys, des dels 65,3 anys fins als 71,5 anys. L'estudi no només analitza l'esperança de vida, sinó que també revisa fins a quin punt l'extensió d'aquests anys de vida està associada amb la bona salut; d'acord amb això, l'expectativa de vida saludable al naixement ha augmentat en 5,4 anys. De totes maneres, l'estudi també recull les dades relatives a malalties d'una població que viu i viurà més anys i també s'enfronta a malalties cròniques com les de tipus cardíac i les de tipus respiratori. L'estudi avança la importància de les cures de salut que requereixen aquests ciutadans en un context de disminució de la força de treball. Com en anteriors edicions, aquest és un tema recurrent quan es parla d'envelliment, el qual ha de tractar-se des d'una perspectiva més àmplia que tingui en compte no només la perspectiva de disminució de la força laboral, que d'altra banda té altres lectures vinculades a la immigració i també a les polítiques familiars, a més d'altres aspectes que puguin desenvolupar-se en l'àmbit econòmic, com la capacitat d'estalvi, la innovació o la capacitat d'autocura a través de la millora de la qualitat de vida i altres aspectes vinculats a la capacitat de generar riquesa del mateix col·lectiu de persones grans. En qualsevol cas, i tenint en compte que ens referim a l'envelliment de la població des d'una perspectiva mundial, és important adonar-se de la situació del nostre país a partir de les dades que aporta el *Global AgeWatch Index Report*, publicat el 2015. Aquest informe, a partir de l'Índex global de l'envelliment (IGE 2014), recull dades de 96 països (cinc més que l'anterior, de 2013) des del punt de vista del benestar social i econòmic de la població de 60 i més anys. Això representa que aporta dades sobre el 91%, o 9 de cada 10 persones de més de 60 anys del món. Països com Noruega, Suècia i Suïssa varen obtenir la classificació més alta, els tres primers del rànquing, la qual cosa significa que aquests països en la seva major part proporcionen a les persones grans el suport adequat en la seguretat dels ingressos, la salut, l'ocupació i les oportunitats d'educació. Per contra, territoris com el West Bank i Gaza, Moçambic i Afganistan es classifiquen entre els més baixos dels 96 analitzats, en aquests aspectes considerats per a una vellesa digna. Les dades comparatives mostren també que el creixement econòmic d'un país no és suficient per incrementar el benestar de les persones grans. L'índex, a partir de les dades comparatives entre països, també mostra la importància i necessitat de proporcionar

¹ Publicat en línia a: [http://dx.doi.org/10.1016/s0140-6736\(15\)61476-3](http://dx.doi.org/10.1016/s0140-6736(15)61476-3).

suport sistematitzat en la vellesa i el desenvolupament de polítiques específiques com les pensions, les oportunitats educatives i d'ocupació, la gratuïtat de l'atenció en salut o el transport.

Des del punt de vista de l'IGE, Espanya està en la posició general del rànquing, al número 21 (67,6). La nostra posició general se situa en el primer quartil del conjunt de països, si es tenen en compte els quatre grans àmbits considerats de forma global (entorns adequats, ocupació i educació, atenció a la salut i seguretat en els ingressos), encara que, fonamentalment, per la nostra bona situació en l'àmbit de la salut. D'acord amb això, la nostra posició és molt bona en salut, la número 3, (80,3), en la qual se situen també Suïssa i el Canadà (números 2 i 4 respectivament). Pel que fa a entorns adequats (inclou connexions socials, seguretat física, llibertat cívica i accés al transport públic), Espanya ocupa la posició número 22 (74,7); en seguretat dels ingressos, la posició número 41 (71,3); i la posició número 56 (29,2) en ocupació i educació. Si comparem amb els resultats obtinguts a l'IGE anterior, de 2013, la nostra situació en salut se situa 36 punts per damunt el 2015, encara que en la resta d'aspectes, la nostra posició baixa i se situa 8 punts per sota en entorns adequats; 10 punts en ingressos; i 6 punts en ocupació i educació. Segons aquestes dades i malgrat les millores en salut, Espanya encara ha de plantejar-se estratègies de millora en la resta d'àmbits considerats, especialment en el de l'ocupació i en el de l'educació.

De fet, tinguem en compte que, a Espanya, a 1 de gener de 2014 hi havia 8.442.427 persones grans (de 65 i més anys), el 18,1% sobre el total de la població (46.771.341) (un 14,8% a les Illes Balears), segons les dades del Padró continu (INE). Segueix creixent en més mesura la proporció d'octogenaris: ara representen el 5,7% de tota la població. Una població de persones grans amb més percentatge de dones (4.828.952, o el 34%) que d'homes; una ràtio de suport familiar (nombre de persones de 80 i més anys per cada 100 de 45 a 64 anys) que ha anat augmentant progressivament els últims anys i s'estima que seguirà fent-ho, de manera que cada vegada els recursos familiars disponibles seran més escassos (fonamentalment, dones cuidadores) per donar suport a una xifra tan alta de persones grans (Abellán i Pujol, 2015): una qüestió que hem tractat en anuaris anteriors i que suggereix prendre mesures per a un grup de població important, les dones, amb més capacitat de supervivència, més nivell de solitud i menys possibilitats de cura. Tinguem en compte que majoritàriament els homes de 65 i més anys conviuen en parella (prop d'un 55%), mentre que el nombre de dones que viuen soles (28,3%) augmenta, i a més aquest augment té a veure amb l'augment de l'edat. A les Illes Balears, el 2014 el nombre de llars unipersonals ha augmentat i suposa el 24,1% del total de llars.

Així doncs, les dades sobre l'envelliment haurien de marcar les polítiques per al conjunt de la població i per a l'adaptació i redistribució dels recursos. Les ciutats també hauran

d'adaptar-se de manera específica a aquests nous perfils de població i als que vindran en el futur. A Espanya, les persones que varen néixer en el primer tram de la generació del *baby boom* (1958-1977),² i que ara són a prop dels 60 anys, en un termini de temps relativament curt s'incorporaran al grup de les persones jubilades, almenys des del punt de vista de l'activitat laboral. Persones amb perfils, encara que heterogenis, molt diferents en relació amb generacions precedents i que caldrà considerar no només per poder donar resposta a les seves necessitats, sinó, fonamentalment, per incorporar-les a la dinàmica de l'activitat social, econòmica i educativa tenint en compte també l'augment de la pressió sobre els sistemes de protecció social d'un grup tan nombrós.

La ciutat com a centre, com a lloc de vida d'una part molt important del conjunt de la població i especialment de les persones grans, segons l'estudi realitzat per l'OCDE (2010), ha de ser un objectiu estratègic de les societats envellides. La ciutat com a espai de transformació per acollir una societat de totes les edats, necessita reinventar-se. Sobre aquest tema, és encoratjador i inspirador l'informe de l'OCDE de 2015 sobre envellir a les ciutats. La ciutat com a punt de referència, a partir de la constatació de la major acumulació de persones grans que s'hi dona, així com també de la gran diversitat de formes que adquireix i la major complexitat per abordar-les (OECD, 2010). D'altra banda, l'informe de 2015 citat aporta dades i idees quant a l'acció política per mitigar els desafiaments de l'envelliment de les societats i aprofitar al màxim les oportunitats que presenten.

El punt de partida de l'OCDE és que les societats que envelleixen no són un problema. Són el resultat del desenvolupament socioeconòmic i poden aportar oportunitats per al creixement, el desenvolupament tecnològic i la convivència entre generacions. Un discurs que coincideix plenament amb la gran majoria de treballs actuals publicats sobre l'envelliment. Sobre aquest tema, Age International destaca la necessitat de contrastar la «veritat» de les dades i dels fets amb la «falsedat» dels mites i dels estereotips relacionats amb l'envelliment. Com indica Penny Vera-Sanso a Age International (2015), sobre la veritat de l'envelliment i el desenvolupament, la vellesa no reflecteix la diversitat de l'experiència de les persones grans. D'altra banda, la veritat implícita en «la relació de dependència en la vellesa» pel que fa a l'afirmació que les persones més grans de 60 anys no funcionen i sí que ho fan les que tenen entre 15 i 59 anys, no permet captar les realitats que afronten moltes persones grans, ni tampoc les contribucions que realitzen. Així doncs, es tracta d'un tipus d'anàlisi esbiaixat que reforça la discriminació per raons d'edat i fomenta una visió estereotipada de les persones de 60 anys o més, i no té en compte, entre altres aportacions, que el treball de les persones grans, sigui remunerat o no remunerat,

² Entre aquestes dates varen néixer gairebé 14 milions de nins, 4,5 milions més que els vint anys següents i 2,5 més que els vint anys anteriors.

és fonamental per a les economies familiars i té un paper important per ajudar una nació a fer-se un lloc dins l'economia global.

En aquesta mateixa línia, altres treballs destaquen la necessitat de treballar els fets, deixant de costat els mites i els estereotips relacionats amb l'edat per desenvolupar una nova narrativa basada en l'evidència entorn del procés d'envelliment i les necessitats i contribucions dels adults grans. És el cas de l'estudi realitzat per Lindland, Fond, Haydon i Kendall-Taylor (2015) mitjançant la comparació de punts de vista dels experts amb els punts de vista de l'americà mitjà. L'informe detalla una sèrie de desafiaments de comunicació per aconseguir el suport de la població a les polítiques i els programes que promoguin el benestar dels adults grans. Un aspecte clau per transformar és l'opinió del públic en relació amb l'envelliment com un procés decididament negatiu i determinista, així com el seu fatalisme general sobre la nostra capacitat col·lectiva per trobar solucions al que suposa l'envelliment de la població. L'informe acaba amb recomanacions estratègiques inicials per fer front a aquests reptes de comunicació i combatre els estereotips com a forma prèvia per definir i obtenir suport per dissenyar polítiques públiques que incloguin l'envelliment de forma global.

D'altra banda, i reprenent les descripcions i les projeccions sociodemogràfiques, l'envelliment es pot preveure, i per tant és factible i necessari prendre les mesures adequades per anticipar i preparar el futur, tenint en compte l'estructura de la població i les vies econòmiques i socials adequades. Des d'aquesta perspectiva, una societat per a totes les edats, una ciutat amigable amb les persones grans, és la proposta de l'OCDE com a context per a l'acció política eficaç a les societats que envelleixen. En aquest context, recordem que en l'àmbit polític l'interès per una comunitat més «amigable amb l'edat» ha augmentat a partir del projecte que va engegar l'Organització Mundial de la Salut *Age-Friendly Cities*. Es formulen propostes de construcció de comunitats amigues de les persones grans des d'una perspectiva ecològica. Es tracta de partir de la relació persona-ambient per avançar en les decisions de recerca i polítiques, amb un enfocament integral i multidisciplinari. Un enfocament que té en compte l'ambient físic, l'habitatge, l'entorn social, les oportunitats per a la participació, la comunitat informal i formal de suports i serveis de salut, el transport, la comunicació i la informació. Un enfocament que explica que no poden ser tractats de forma aïllada els factors intrapersonals tals com l'edat, el sexe, els ingressos, l'estat funcional i altres nivells d'influència, inclòs l'entorn polític (Menec, Means, Keating, Parkhurst i Eales, 2011).

Un pas necessari per assumir aquests canvis a partir de les dades de l'envelliment és tenir en compte que una societat amigable amb les persones grans considera els reptes com a oportunitats per al canvi i la millora. L'informe de l'OCDE de 2015 aporta diversos exemples per transformar els reptes en oportunitats tenint en compte bona part de les qüestions que habitualment s'argumenten com a dificultats per assumir l'envelliment de la població:

Taula 1 | *Reptes i oportunitats en societats envellides*

Reptes	Oportunitats
Canvi en els ingressos locals	La innovació i les tecnologies podrien aprofitar-se per mantenir l'autonomia de les persones grans
L'envelliment de la força de treball porta a una disminució de l'oferta laboral	Podrien explorar-se nous models de negoci i estratègies d'inversió per portar tecnologies innovadores al mercat
Augment en la despesa pública per a l'atenció sanitària i social	
La infraestructura i la forma urbana necessiten ser redissenyades per augmentar l'atractiu i el benestar a les ciutats	La necessitat de remodelació dels habitatges existents podria estimular el mercat de l'habitatge
Una xarxa social reduïda potencia l'aïllament social	La integració de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) podria dur-se a terme en diversos àmbits polítics, en particular, en el sector de la salut
L'accés als serveis i llocs de treball és més difícil per a les persones grans	Es podria encoratjar les persones grans a omplir un buit en treballs voluntaris a les seves comunitats
L'assequibilitat de l'habitatge planteja reptes per a la qualitat de vida a totes les generacions	La transició demogràfica podria influir en la confiança pública en el govern i en la participació ciutadana

Com queda exposat, l'OCDE planteja una visió positiva de l'envelliment, emmarcada en la construcció d'una societat per a totes les edats. Des d'aquesta perspectiva, descriu sis estratègies polítiques per fer el canvi necessari que requereix una societat envellida: 1) desenvolupar una visió a llarg termini per a les societats envellides que tinguin en compte les dades sociodemogràfiques de forma continuada; 2) desenvolupar indicadors per mesurar l'envelliment de les societats en diferents sectors, com la salut, el social, l'activitat comunitària, l'activitat laboral, l'allotjament, el transport i la mobilitat; 3) promoure la salut per a totes les edats; 4) augmentar la implicació de les persones grans al mercat de treball i en les activitats socials; 5) proporcionar allotjament en entorns accessibles; 6) redissenyar les àrees urbanes per augmentar l'atractiu i el benestar de les ciutats i a les ciutats. Es tracta d'un plantejament que, lògicament, requereix noves formes de governança, per a les quals es necessiten nous actors per a accions concertades, noves sinergies entre diferents nivells de responsabilitat governamental, noves estructures, sobretot horitzontals, en les quals tinguin cabuda tots els àmbits necessaris i continguts en les estratègies polítiques ja comentades, entre d'altres, allotjament i habitatge, salut, infraestructures urbanes, transport públic, ocupació i dissenys urbans (OECD, 2015).

Un enfocament que s'ha replicat en molts altres informes internacionals des d'altres perspectives relacionades, com l'envelliment actiu. Així, per exemple, cal destacar tant la filosofia com les conclusions i recomanacions contingudes a l'estudi realitzat en el marc

de SiforAGE³ (*Social Innovation on Active and Healthy Ageing for sustainable economic growth*) (2014), emmarcat en el paradigma del benestar de la gent gran a partir de l'envelliment actiu i saludable. En aquest context es té en compte que la longevitat és un valor afegit i representa un dels assoliments més grans de la nostra societat. Dit d'una altra manera, és entendre l'envelliment com a oportunitat i com a triomf i les persones grans no com un problema sinó com una part de les possibles solucions.

Efectivament, la longevitat aporta innombrables reptes i oportunitats a la societat actual des de molts punts de vista, en educació, comunicació, relacions intergeneracionals i també en qüestions relatives a altres temes, fins i tot econòmics, tenint en compte tant les aportacions com les necessitats de la població afectada. Molts dels aspectes que necessitam millorar per a aquest grup de població, per exemple els relatius a l'habitatge, per poder envellir en el mateix lloc en el qual s'ha viscut durant tota la vida i en el qual es vol seguir vivint a la vellesa; o els relatius al transport, la seguretat, la participació o l'activitat, o l'adaptació i la sostenibilitat de les ciutats i dels barris, són millores que repercuteixen sobre el conjunt de la població independentment de l'edat. Des d'aquesta talaia, la perspectiva de l'edat permet reorientar la nostra forma de viure, la nostra forma d'envellir, i reorganitzar el nostre futur d'una altra forma més adequada per a aquests nous temps. És per això que una recomanació important que sorgeix de l'estudi de SiforAGE indicat, i amb la finalitat d'obtenir avantatge d'aquestes noves oportunitats i utilitzar el potencial de canvi de manera positiva, és integrar el tema de l'envelliment en totes les polítiques, les estratègies i els programes de la Unió Europea i dels Estats membres, econòmics, socials i culturals. És en aquesta mateixa línia que hem treballat al llarg d'aquests anuaris de l'envelliment des de la seva aparició el 2008, des d'un paradigma que aposti per una societat per a totes les edats i des d'una aproximació centrada en el curs de la vida, no només en un moment d'aquesta. Posant l'èmfasi en l'educació de les persones per ser responsables de la seva pròpia vida i dur a terme una vida saludable i activa que possibiliti una vellesa també saludable i activa.

Les recomanacions de l'informe europeu de SiforAGE de 2014 estan orientades des d'una perspectiva de no discriminació de la gent gran en la legislació; de treballar a favor d'una imatge més adequada, realista i positiva de les persones grans; de tenir en compte les persones grans i treballar-hi en el disseny i desenvolupament de polítiques i serveis relacionats amb la qualitat de vida; de desenvolupar mecanismes de participació i de potenciació de la ciutadania; de cooperació entre sectors per potenciar la participació i la relació col·laborativa entre diferents sectors; dels serveis per a persones grans amb dissenys de serveis i programes de caràcter més intergeneracional davant problemes i necessitats similars. Del foment de projectes innovadors que permetin donar resposta a necessitats

³ Best practices on evidence-based policymaking and policy recommendations on Active and Healthy Ageing. A: <http://www.siforage.eu>.

emergents en les quals les persones grans tinguin un paper protagonista. El tema de la discriminació és una constant en els treballs sobre envelliment, en els quals hauria de ser prescriptiu donar la paraula a la gent gran.

Sobre aquest tema, unes aportacions interessants les incorpora The Global Alliance for the Rights of Older People (GAROP) (2015), un grup de treball de les Nacions Unides creat ex professo per debatre de quina manera es poden protegir més bé i promoure els drets humans de les persones grans. També, per elaborar una proposta a l'Assemblea General de l'ONU a la fi de 2015 de dotar-se d'un instrument jurídic internacional específic sobre els drets de les persones grans, en un context on els participants manifesten tenir una experiència comuna de discriminació en la vellesa per raons d'edat avançada. En definitiva l'informe, en línia amb els plantejaments comentats que han il·lustrat aquesta introducció, aposta per donar suport a l'envelliment actiu com a filosofia de vida, com a procés d'envelliment global, durant tota la vida i en tots els grups d'edat.

Referències bibliogràfiques

Abellán, A., i Pujol, R. (2013). *Un perfil de las personas mayores en España, 2015. Indicadores estadísticos básicos*. Madrid, Informes Envejecimiento en Red, 10. A: [http://www.uhu.es/auladelaexperiencia/documentos/1516/AEXPERIENCIA-PerfilDeLasPersonasMayoresEnEspana\[2015\].pdf](http://www.uhu.es/auladelaexperiencia/documentos/1516/AEXPERIENCIA-PerfilDeLasPersonasMayoresEnEspana[2015].pdf).

Age International (2015). *Facing de facts. The truth about ageig and development*. London: Age International.

Lindland, E., Fond, M., Haydon, A., i Kendall-Taylor, N. (2015). *Gauging aging. Mapping the gaps between expert and public understanding of aging in America*. Washington DC: FrameWorks Institute. A: www.frameworkInstitute.org.

Menec, V. H., Means, R., Keating, N., Parkhurst, G., i Eales, J. (2011). Conceptualizing age friendly communities. *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne du Vieillissement*, 30(3), 479-493.

OECD (2010). Calculations based on United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2010), *World Population Prospects: The 2010 Revision*, United Nations, New York, A: http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_indicators.htm.

OECD (2015). *Ageing in Cities*. Paris: Autor. A: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264231160-en>.

The Global Alliance for the Rights of Older People (GAROP) (2015). *In our own words. What older people say about discrimination and human rights in older age. A consultation by the Global Alliance for the Rights of Older People*. A: www.rightsofolderpeople.org.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.241